

ANETA KORNAŚ

PRAWA KOBIEŃ MUŻULMAŃSKICH W EUROPEJSKIM SYSTEMIE OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA

Idea ochrony praw kobiet jest uważana współcześnie jako dychotomiczny zlepek wartości, na który składa się reżim praw kobiet i współczesny świat jako ramy terytorialne. Odniesienie do współczesnego świata kieruje uwagę ku wyzwaniom współczesności, problemom które kreuje współczesność i którym powinno sprostać prawo regulujące różne aspekty kwestii praw kobiet. Sformułowanie „ochrona praw kobiet” skupia się na niedoskonałościach systemów prawnego zabezpieczenia interesów kobiet, sugeruje zagrożenie oraz depryzację grożącą kobietom. Samo sformułowanie „ochrona praw kobiet” oznacza wyróżnienie sytuacji populacji kobiecej w porównaniu do populacji męskiej. Zatem ochrona praw kobiet to zapobieganie dokonywania naruszeń tych praw oraz ich zagrożeniu. Prawa kobiet i mężczyzn powinny być równe, zarówno jeśli chodzi o poziom ochrony, jak i jednakowe, jeżeli chodzi o przedmiot, jakie prawo pozytywne uznaje za godne ochrony¹.

Dyskryminacja kobiet najczęściej ma swoje źródło w treści prawa i wtedy jest zakazana. Rozróżniamy dwa rodzaje dyskryminacji – bezpośrednią i pośrednią. Obydwa rodzaje są przez prawo zakazane i dlatego mogą być efektem tylko okoliczności faktycznych, wówczas prawo bywa chętnie wykorzystywanym instrumentem do jej eliminacji. W prawie europejskim na tle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, a także w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości nie ma wątpliwości, że nierówność faktyczna zobowiązuje prawnie do zastosowania środków zapobiegawczych w tej kwestii.

Termin prawnokarna ochrona praw jest ściśle połączony z takimi dobrami jak życie, wolność, zdrowie czy mienie. Jest to odniesienie dotyczące bezpośrednio podmiotu. Prawnokarna ochrona praw kobiet zakłada aksjomatyczne ukie-

1 E. Łętowska, *Genderowa perspektywa ochrony praw kobiet we współczesnym świecie* [w:] *Prawa kobiet we współczesnym świecie*, red. L. Kondratiewa-Bryzik, W. Sokolewicz, Warszawa 2011, s. 29.

runkowanie się na treść prawa karnego w porządku państwa, gdzie zaznaczone jest naruszenie praw kobiet islamskich. Wiąże się to ze szczegółową analizą prawa na szczeblu międzynarodowym jak i na szczeblu krajowym. Na przykładzie prawa polskiego można stwierdzić, że Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej zawiera zasady chroniące sytuację kobiet islamskich. Jest to zasada równości wobec prawa oraz zasada niedyskryminacji w życiu politycznym i społecznym. W duchu równości jest również skonstruowane prawo Unii Europejskiej, które w art. 2 Traktatu Ustanawiającego Unię Europejską podkreśla, że podstawowym celem wspólnoty jest zapewnienie równości kobiet i mężczyzn. Natomiast art. 13 podkreśla, że istnieje możliwość prowadzenia działań wspólnotowych skierowanych na zwalczanie dyskryminacji, w tym również dyskryminacji kobiet muzułmańskich. Dlatego niezwykle ważnym dokumentem w zakresie ochrony praw kobiet jest przyjęta przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 1979 r. Konwencja w sprawie Eliminacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet, przyjęta również przez Polskę w 1980 r. Organem kontrolnym jest Komitet w sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet. Komitet stwierdził, iż przemoc stosowana wobec kobiet, również ta stosowana w stosunkach prywatnych, rodzi po stronie władzy obowiązek jej przeciwdziałania. Stwierdzenie, że dyskryminacja skierowana przeciwko kobietom jest naruszeniem ich praw tylko dlatego, że są kobietami, nie pozostawia wątpliwości, że przyzwolenie na przemoc ze względu na brak przepisów bądź na brak efektywnych procedur implementacji istniejących norm prawnych stanowi dyskryminację ze względu na płeć kulturową².

Zdecydowanie luki występujące w prawie są konsekwencją barier językowych, jeśli chodzi o prawo międzynarodowe. Dla zapobieżenia przekształcania się różnic wynikających z płci w statyczne bariery na drodze do skutecznej kofunkcji należy nie tylko dostrzec, że w praktyce mamy do czynienia z semantyczną derogacją kobiet. Efektem tego jest dokument wydany przez Radę Europy w 1990 r. – rekomendacja Komitetu Rady Ministrów w sprawie eliminacji seksizmu z języka. Zalecenie to przyjęło wiele państw, odpowiednio kształtując swoje teksty prawne, zarazem wydobywając pojęcie kobiety i wprowadzając je do tekstu.

5 kwietnia 2005 r. wszedł w życie dodatkowy Protokół do 12 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, gdzie art. 1 tej konwencji stanowi, że „korzystanie z każdego prawa ustanowionego przez prawo powinno być zapewnione bez dyskryminacji”. Badanie dyskryminowania kobiet na tle europejskim dobrze jest ukazane na tle Polski na przykładzie obrony koniecznej, zakazu usuwania ciąży, ochrony przed przemocą, dzieciobójstwa, przestępstwa zgwałcenia.

2 M. Płatek, *Prawnokarna ochrona kobiet* [w:] *Prawa kobiet we współczesnym świecie*, red. L. Kondratiewa-Bryzik, W. Sokolewicz, Warszawa 2011, s. 45.

Zagadnienie równości płci i niedyskryminacji ze względu na płeć jest jednym z najistotniejszych obszarów analiz dotyczących praw człowieka, mający charakter interdyscyplinarny. Ważne jest to, aby zapewnić ochronę kobiet w dzisiejszym globalizującym się świecie. Dotyczy to zwłaszcza krajów, w których prawa kobiet odbiegają od standardów współczesnej cywilizacji. Ochrona praw kobiet może być rozpatrywana przez pryzmat konstytucji, ustawodawstwa krajowych i orzecznictwa sądowego, jak i dokumentów międzynarodowych. W dzisiejszym świecie mamy do czynienia ze zjawiskiem internacjonalizacji ochrony praw człowieka. Ogół wartości, które są brane pod uwagę w środowisku międzynarodowym służy do postulowania i uzasadniania norm regulujących procesy działań i interakcji międzynarodowych. Dlatego sięgnięcie do dorobku Rady Europy ma szczególne znaczenie, bo organizacja ta stawia sobie za cel zwłaszcza kierowanie i upowszechnianie standardów w zakresie demokracji, rządów prawa i ochrony praw człowieka. Bez wątpliwości, ochrona praw kobiet ma związek ze wszystkimi tymi wartościami, a zwłaszcza ochroną praw człowieka. Prawa kobiet w systemie aksjologicznym Rady Europy umieszczone są w ramach kategorii równości pod względem płci, ponieważ instytucja ta promuje równość i niedyskryminację ze względu na płeć, a szczególny nacisk kładzie na przeciwdziałanie przemocy w stosunku do kobiet³.

Kobiety często nie są utożsamiane z pojęciem demokracji. Problem braku należytego udziału kobiet w polityce krajowej jest podnoszony w badaniach socjologicznych, prawniczych i politologicznych, ponieważ analizowana jest rola kobiet w polityce światowej i krajowych. Stało się to istotnym obszarem do kreowania standardów międzynarodowych. Celem jest między innymi to, żeby kobiety uzyskały prawo do głosu oraz prawo do odpowiedniego udziału w życiu publicznym. W *zaleceniu Rady Europy nr (84)17 na temat równości kobiet i mężczyzn w mediach* Komitet Ministrów zaznaczył, że istnieje silna potrzeba reprezentacji w mediach masowych informacji i dokumentacji o aktywności podejmowanej przez władze krajowe i organizacje międzynarodowe w zakresie promowania równości kobiet i mężczyzn. Następnie zasadnicze znaczenie miała przyjęta przez Komitet Ministrów w listopadzie 1988 r. *Deklaracja na temat równości kobiet i mężczyzn*, w której to równość wobec płci uznano za zasadę praw człowieka i warunek *sine qua non* demokracji oraz za imperatyw sprawiedliwości społecznej⁴.

3 J. Jaskiernia, *Prawa kobiet w systemie aksjologicznym Rady Europy* [w:] *Prawa kobiet we współczesnym świecie*, red. L. Kondratiewa-Bryzik, W. Sokolewicz, Warszawa 2011, s. 74.

4 M. Dłużyk, *Prawa kobiet w Turcji, Egipcie, Arabii Saudyjskiej* [w:] *Prawa kobiet we współczesnym świecie*, op. cit., s. 278.

Komitet Zarządzający do spraw kobiet i mężczyzn opublikował w kwietniu 1989 r. dokument, w którym stwierdza, że należy podejmować działania zmierzające do „zwiększenia liczby kobiet na odpowiedzialnych stanowiskach poprzez podnoszenie pewnego progu krytycznego, poniżej którego kobiety są bezsilną mniejszością i w pewnym sensie zakładnikiem na scenie politycznej”. Ważne ustalenia padły też w traktacie Europejskiej Konferencji Kobiet na stanowiskach ministrów państw członkowskich Rady Europy w marcu 1994 r. W przyjętej Deklaracji zasad równych szans dla mężczyzn i kobiet padły stwierdzenia, że „kobiety są wciąż reprezentowane w niewystarczającym stopniu w procesie podejmowania decyzji politycznych we wszystkich krajach Europy”. Uznano również, że „udział kobiet i mężczyzn w polityce jest podstawowym warunkiem demokracji”. Wezwano do urzeczywistnienia „globalnej strategii przy wdrażaniu demokratycznej równości przedstawicielstwa obydwu płci”. Powinny temu towarzyszyć kampanie podnoszące świadomość wszystkich warstw społecznych. W *zaleceniu nr 1269 w sprawie osiągnięcia rzeczywistego postępu w dziedzinie praw kobiet*, przyjętym w 1995 r. przez Zgromadzenie Parlamentarne odniesiono się do zagadnienia parytetowej demokracji. Określono w tym dokumencie niepodzielność i uniwersalność praw ludzkich kobiet i mężczyzn oraz obowiązki wszystkich państw do zapewnienia ochrony i możliwości korzystania przez każdego z tych praw, niezależnie od społeczno – kulturalnej i religijnej tradycji.

Jeszcze jednym istotnym dokumentem w tej kwestii była *Deklaracja na temat równości kobiet i mężczyzn*, przyjęta przez Drugi Szczyt Przywódców Państw i Rządów Rady Europy z 1997 r. Zaznaczono tam „wagę bardzo zróżnicowanej reprezentacji kobiet i mężczyzn we wszystkich sektorach życia społecznego, włączając w to politykę” oraz nawoływania do „kontynuacji postępów na drodze do osiągnięcia efektywnej równości szans kobiet i mężczyzn”. W Deklaracji końcowej, przyjętej przez 4. Europejską konferencję ministerialną w sprawie równości między kobietami i mężczyznami (Stambuł, 1997) uznano równość za podstawowe kryterium demokracji⁵.

W nierozzerwalnym związku z Kartą Praw Socjalnych, która ma odniesienie do udziału kobiet w organach decyzyjnych, stanowi *Zalecenie (96)5 dotyczące godzenia pracy z życiem rodzinnym* przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 19 czerwca 1996 r. Źródło to traktuje, że zwiększenie udziału kobiet w organach decyzyjnych nie jest możliwe bez zawarcia swoistego „kontraktu płci”, który jest wyznacznikiem sprawiedliwego podziału roli rodzinnych pomiędzy kobietę a mężczyznę, ponieważ to właśnie kobiety ponoszą główny ciężar odpowiedzialności za rodzinę i doznają z tego powodu dyskryminacji w za-

5 *Ibidem*, s. 279.

trudnieniu. Dotyczy to również kobiet muzułmańskich w krajach europejskich. Nawet jeżeli kiedy kobiety i mężczyźni chcą pomiędzy siebie dzielić obowiązki rodzinne, to jednak utrzymują się w społeczeństwie liczne bariery o charakterze społecznym i kulturowym. Dlatego działania Rady Europy były podejmowane również w zakresie propagowania równości kobiet i mężczyzn jako warunku prawdziwej demokracji dotyczącej następujących zagadnień: wprowadzenia perspektywy płci do głównego nurtu rozważań nad zagadnieniem polityki społecznej, strategii mających na celu zrównoważenie udziału kobiet i mężczyzn w organach decyzyjnych, a zwłaszcza stosowania tymczasowych środków specjalnych oraz kwestii edukacji do równości.

Zagadnienie funkcjonowania rodziny islamskiej jest często rozpatrywane w kontekście nierówności i przemocy stosowanej wobec kobiet. Są to kwestie skomplikowane przede wszystkim pod względem prawnym. Przede wszystkim przemoc domowa to morderstwo lub gwałt dokonywany przez męża lub partnera. Ponadto mamy jeszcze do czynienia z takimi aktami jak zabójstwa honorowe czy śmierć za posag.

Do końca pierwszego tysiąclecia naszej ery pozycja społeczna kobiet ludów tureckich opierała się na zasadzie równorzędnej odpowiedzialności za rodzinę, zarówno ojca jak i matki. Podczas prowadzenia przez Turków koczowniczego trybu życia, rola kobiety była postrzegana jako troszcząca się o ognisko domowe. We wcześniejszych czasach kobiety brały udział w zgromadzeniach bez zasłaniania twarzy. Do kobiet zamężnych odnoszono się z szacunkiem, a ten, kto je znieważył, był karany śmiercią. Kara groziła również za obrażanie dziewcząt. Jeśli mężczyzna chciał poślubić kobietę, musiał stawać do pojedynku o nią. Po wcieleniu w życie nowej religii, pozycja kobiet w Turcji zaczęła się zmieniać. Turcy zetknęli się z Arabami i islamem w IX w., kiedy zaczął on przesiąkać do Azji Środkowej. Wiadomo, że w Kaszgarii powstało pierwsze tureckie państewko Karachanidów. Dalej islam przyjęły niektóre plemiona oguzyjskie, co skutkowało tym, że ludy tureckie musiały dostosować się do tych standardów religijnych. Dopiero w XV wieku, życie haremowe i poligamia stały się dla narodu tureckiego powszechnie uznanym faktem.

Domy musiały składać się z dwóch części, gdzie mieścił się harem i odcinek dla mężczyzn. Do haremu wstęp mieli jedynie mąż i najbliżsi krewni. Mężczyzna zależnie od stanu majątkowego mógł posiadać cztery żony. Kobieta nie posiadała żadnej ochrony prawnej przed rozwodem. W miarę postępu czasu zajęcia kobiet ograniczały się do opieki nad dziećmi, haftowania, przygotowania posiłków czy odwiedzania sąsiadów. Jednak to ostatnie wraz z postępowaniem okazało się trudniejsze, ponieważ władcy tureccy wydawali liczne rozporządzenia nakazujące całkowitą izolację.

Szczególna była sytuacja kobiet na wsi. Pracowały one na roli, wykonując prace gospodarskie. Jako że kobiety były uważane za tanią siłę roboczą, to mężczyźni mieli na wsiach większą ilość żon. Ich ubiór z racji tego, że pracowały na roli, był bardziej swobodny. Jednak nowe elementy w statusie kobiety tureckiej pojawiły się w XIX wieku, kiedy to w 1830 r. rozpoczął się w dziejach Turcji okres zwany tanzymatem. Edykt z Gulhane wprowadził reformy takie jak: uważanie wszystkich poddanych jako równych wobec prawa, dając im opiekę prawną, oraz proporcjonalne rozłożenie podatków. Wprowadzono również dostęp do kształcenia dla poddanych, jednak kobiety wykształcone w tamtych czasach w Turcji należały do rzadkości. Około roku 1870 powstała pierwsza żeńska szkoła dla przyszłych nauczycielek. Dopiero następne lata zaowocowały wykształconymi kobietami, ponieważ zaczęła się budzić świadomość społeczna. Tak więc XIX wiek jest początkiem europeizacji Turcji i można zaobserwować wzrost zainteresowania pozycją kobiety w społeczeństwie⁶.

Wyzwolenie kobiet w pewnych aspektach życia pojawiło się wraz z napisaniem dzieła przez znaną turecką działaczkę wyzwolenia kobiet – Halide Edip Adivar oraz w okresie od 1919 roku do 1922, kiedy to miała miejsce wojna wyzwolenicza. Był to spontaniczny zryw narodu protestującego przeciwko planom zwycięskich mocarstw zachodnich chcących podzielić Turcję. Wtedy obok mężczyzn masowo występowały kobiety, a nawet dzieci. W rejonach okupowanych kobiety narażone były bardzo często na cierpienia i gwałty. Zmiany wprowadzone od lat dwudziestych były przyjmowane bardzo nieufnie przez mężczyzn, ponieważ od wieków przyzwyczajeni byli, że kobiety nie zabierały głosu w życiu publicznym, społecznym i politycznym. W 1923 roku został zniesiony w Turcji zakaz tańczenia w miejscu publicznym, ale równocześnie istniały jeszcze haremy. Natomiast w 1924 r. gubernator Stambułu wydał zarządzenie znoszące podział miejsc w tramwajach, kolejach i na statkach, dzięki czemu kobieta mogła podróżować razem z mężem. Krokiem milowym był kemalistowski kodeks cywilny uchwalony w 1926 r. Stawiał on kobietę na równi z mężczyzną, znosił wielożenstwo, przyznawał jej prawo wystąpienia o rozwód. Dziewczynki zaczęły posyłać do szkół podstawowych oraz na uniwersytety. W 1925 r. Atatürk zarządził europeizację strojów kobiet. Po ogłoszeniu reform kobiety tureckie zaczęły pracować zawodowo, a uznanie społeczne zaczęły zyskiwać zawód aktorki. W 1928 r. pierwsza kobieta wstąpiła do tureckiej Izby Adwokackiej. Wielkie zasługi w dziedzinie ochrony praw kobiet przypisuje się Kemalowi Paszy. W 1934 r. kobiety tureckie uzyskały prawa wyborcze bierne i czynne do parlamentu.

6 D. Chmielowska, *Kobieta turecka wczoraj i dziś [w:] Kobiety krajów pozaeuropejskich wobec problemów współczesności*, red. A. Mrozek-Dumanek, Warszawa 1995, s. 142.

W 1974 r. po raz pierwszy w Turcji kobieta została ministrem. Droga, jaką przeszły Turczynki na przestrzeni wieków jest imponująca. Od zamkniętych w haremach kobiet, do godnej pozycji w społeczeństwie.

Porządek ustrojowy Turcji opiera się obecnie na Konstytucji z 1982 r., z uwzględnieniem poprawek z 2007 r. Już w artykule pierwszym wyeksponowano zasadę państwa laickiego jako fundamentu ustroju. Strażnikami Konstytucji i laickiego porządku prawnego są armia i Trybunał Konstytucyjny. Przedstawiciele tych organów współpracują oficjalnie oraz za kulisami sceny politycznej. Armia pełni rolę regulatora na antylaickie postawy. Przykładem może być tutaj tak zwany proces 28 lutego 1997 r., kiedy Narodowa Rada Bezpieczeństwa, pokierowana przez wojskowych, zobowiązała ówczesny proislamski rząd zdominowany przez wyznaniową Partię Dobrobytu do normatywnej eliminacji z życia publicznego elementów religijnych zwanych *irtica*. W tym kraju o tradycji muzułmańskiej świeckie państwo i rozdział życia publicznego od kościoła pełnią szczególną funkcję katalizatora społecznego rozwoju, a praw kobiet w szczególności. Zestawienie religii z władzą publiczną, jak to ma ciągle miejsce w wielu krajach muzułmańskich, ogranicza kobietę⁷.

Ważnym przepisem, jeśli chodzi o prawa kobiet, jest art. 10 akapit 1 Konstytucji, stanowiący o równości wszystkich obywateli, bez względu na rasę, kolor, płeć, poglądy polityczne, przekonania filozoficzne, religię, sektę i inne kryteria. Ustrojodawca turecki chroniąc prawa kobiet, za każdym razem usuwa potencjalną przeszkodę w postaci nawrotu reakcyjnego islamizmu. Tak więc można uznać za środek zapobiegawczy przed ryzykiem nawrotu archaicznych, rodzinno – religijnych struktur, uniemożliwiających kobiecie rozwój, uznać akapit 2 komentowanego art. 10. Ustanowione są zakazy przyznawania jakichkolwiek przywilejów jednostce, rodzinie, grupie czy klasie. Dlatego art. 18 Konstytucji tureckiej uwolnił kobietę od bycia *quasi* niewolnicą, co ma miejsce w innych krajach muzułmańskich⁸.

Ewolucja statusu kobiety wyrażona została w art. 41 Konstytucji, w którym to przepisie władze publiczne angażują się we wdrożenie zasad planowania rodziny w drodze antykoncepcji i zmniejszenia liczby dzieci z 7 do 2, przeciętnie na kobietę. Turczynki uzyskały czas na edukację własną, współuczestnictwo w kulturze i pracę zawodową. Ograniczenie urodzeń jest istotne dla cywilizacji i awansu kobiety. Ponadto w art. 67 zagwarantowano prawo głosu wszystkim obywatelom, którzy ukończyli lat 18, bez względu na płeć. Co więcej zrównano mężczyzn i kobiety także w dostępie do stanowisk w administracji publicznej

7 J. Balicki, *Imigranci z krajów muzułmańskich w Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, s. 182.

8 *Ibidem*, s. 279.

oraz w byciu deputowanym po ukończeniu przez każdego obywatela lub obywatelkę trzydziestego roku życia. Istotne znaczenie z punktu praw kobiet mają następujące tureckie regulacje prawne: akt nr 430 z 3 marca 1924 r. o ujednoczeniu systemu edukacji, art. 110 kodeksu cywilnego z 1926 r. wprowadzający instytucję cywilnego trybu zawarcia małżeństwa, akt nr 2590 z 1934 r. o zniesieniu tytułów Efendi, Bej, Pasza, akt nr 2596 z 1934 r. o zakazie noszenia niektórych ubrań oraz akt nr 671 z 1935 r. o noszeniu nakryć głowy. Ustawy te umożliwiły płci żeńskiej osiągnąć powszechny dostęp do edukacji, także kształcenia wyższego, wprowadziły cywilny tryb zawarcia małżeństwa, usunęły feudalno – patriarchalny status mężczyzny oraz wyeliminowały islamską chustę z życia publicznego⁹.

Istotne znaczenie wśród aktów założycielskich laickiej Republiki Tureckiej ma Kodeks cywilny z 26 października 1926 r. stanowiący bezpośrednią recepcję szwajcarskiego Kodeksu cywilnego. Już na mocy art. 8 do 11 kodeksu tureckiego zrównano mężczyzn i kobiety w prawach cywilnych oraz rodzinnych. Wiadomo, że zgody zarówno matki i ojca, a nie tylko ojca, wymaga emancypacja małoletniego, który ukończył piętnaście lat. Ponadto jeżeli rodzice nie mają wspólnego miejsca zamieszkania, dziecko zamieszkuje przy tym z rodziców, któremu przysługuje prawo opieki, a nie przy ojcu, jak stanowi tradycja muzułmańska. Ale już fundamentalnym dokumentem traktującym o sytuacji kobiet stała się Księga II tureckiego kodeksu cywilnego, regulująca stosunki rodzinne. Zrównano bowiem minimalny wiek do zawarcia małżeństwa do siedemnastu lat, lub szesnastu w szczególnych przypadkach. Art. 130 tegoż kodeksu traktuje o zakazie poligamii, uzależniając zawarcie kolejnego małżeństwa od wykazania, że poprzednie zostało rozwiązane. Również kompetencje do celebrowania zawarcia związku małżeńskiego powierzono laickim władzom publicznym. Po ceremonii urzędnik ma przekazywać nowożeńcom tak zwany dokument rodziny. Jeśli małżonkowie chcą zawrzeć małżeństwo również w formie wyznaniowej, powinni udać się do duchownego w celu uczynienia tego. Jednak ta ceremonia nie ma żadnej doniosłości prawnej, jest tylko obrzędkiem religijnym. Wspomnieć można również o art. 161 kodeksu, który mówi o tym, że w razie zdrady małżeńskiej pokrzywdzona strona może żądać rozwodu. Jest to nieco różnie od tradycyjnego prawa islamskiego, gdzie za zdradę małżeńską grozi kara śmierci. Również możliwe jest żądanie przez stronę rozwodu, jeśli druga strona dopuszcza się względem niej złego traktowania lub zaniedbania. Dalsze artykuły kodeksu stanowią, że na obu małżonkach spoczywa obowiązek troski o wspólne gospodarstwo domowe, jak i prawo reprezentacji rodziny. Równe też są prawa i obowiązki obojga małżonków wobec ich wspólnych dzieci.

9 J. Barcik, T. Srogosz, *Prawo publiczne międzynarodowe*, Warszawa 2007, s. 297.

Prawa kobiet tureckich są chronione również przez prawo karne. Obowiązuje kodeks karny z 1926 r., napisany na wzór włoskiego odpowiednika z 1889 r. Szczególnie wyodrębnione są przepisy dotyczące odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw wolności seksualnej, zawarte w rozdziale VI, przynależące do przestępstw przeciwko osobie. To utwierdza w przekonaniu, że integralność seksualna kobiety jest wyłącznie jej własnym, osobistym dobrem. Progresywnie o sprawach kobiecych stanowi art. 82 tureckiego kodeksu karnego, który statuuje kwalifikowany typ tak zwanego zabójstwa honorowego. To stoi w sprzeczności z tradycją muzułmańską, gdzie praktykuje się krwawą zemstę na kobiecie, która odmówiła na wstąpienie w związek małżeński z osobą wyznaczoną przez rodzinę, lub która uzyskała samodzielność finansową i porzuciła tradycyjny styl życia. Natomiast norma z art. 230 kodeksu wzmacnia cywilny model małżeństwa partnerskiego, opartego na równości i wzajemnym poszanowaniu małżonków.

Nie jest tajemnicą, że Turcja należy do krajów, które odseparowały religię od biologii w zakresie planowania rodziny, antykoncepcji i zdrowia reprodukcyjnego, dając kobiecie prawo do wyboru. Jak stanowi ustawa z 24 maja 1983 r. o planowaniu rodziny, państwo tureckie, a w szczególności jego *stationes fisci*, angażują się w oświatę i świadczenia z zakresu planowania rodziny i zapobiegania ciąży. Ciążę można usunąć do 10 tygodnia na życzenie matki. Po upływie tego terminu aborcja jest zakazana, chyba że jest narażone życie płodu, matki lub istnieje ryzyko urodzenia dziecka niepełnosprawnego lub dotkniętego deformacjami, co powinno być orzeczone wcześniej przez odpowiedniego lekarza specjalistę. W sytuacji, kiedy zachodzi bezpośrednie zagrożenie życia matki lub jej ważnego organu wewnętrznego, lekarz dokonuje przerwania ciąży bez pisemnej procedury, a w ciągu dwudziestu czterech godzin od interwencji zdaje pisemny raport właściwemu Dyrektoriatowi Zdrowia i Opieki Społecznej oraz Izbie Lekarskiej¹⁰.

Turcja, jako leżący w Europie kraj, starający się o członkostwo w Unii Europejskiej, jest zamieszkała w 99 procentach przez muzułmanów. Posiada bardzo restrykcyjne prawodawstwo, jeśli chodzi o stroje islamskie. Obowiązują w kraju zakaz używania tradycyjnych chust jako symboli religijnych, co nie jest przez wszystkich obywateli akceptowane. Za przykład tego można podać rok 1998, kiedy to studentka medycyny w Stambule przychodziła na zajęcia w hidżabie, uważając to za swój religijny obowiązek i była przekonana, że zakaz noszenia muzułmańskiej chusty w wyższych instytucjach naukowych narusza jej prawa i wolność jako podstawowe prawa człowieka zawarte w Konwencji Praw Człowieka. Skutkowało to tym, że w tegoż roku wicekanclerz Uniwersytetu w Istan-

10 *Ibidem*, s. 281

bule wydał pismo, zakazujące wpuszczania na zajęcia studentek z zakrytymi hidżabem głowami. W konsekwencji takie studentki skreślono z listy studentów. Sprawa trafiła do sądu tureckiego. Wygrały ją władze Uniwersytetu ze względu na to, iż Turcja jest państwem świeckim¹¹.

Powszechnie polityka państw europejskich wobec imigrantów muzułmańskich nastawiona jest na jak najpełniejszą integrację imigrantów ze społeczeństwem międzynarodowym i wymaga odstąpienia od rytów i tradycji sprzecznych z porządkiem konstytucyjnym kraju przyjmującego. Niech przykładem będzie tutaj podana Francja i publiczna debata wokół islamskiego stroju integralnego oraz Belgia, gdzie ustawa o zakazie noszenia stroju zasłaniającego twarz w miejscach publicznych została w 2010 r. zaakceptowana przez komisję parlamentarną.

Arabski system ochrony praw człowieka opiera się na różnych poglądach naukowych. Część badaczy, jak na przykład M. Berween, doszukuje się korzeni praw człowieka w Koranie i sunnie. Tak zwana islamska koncepcja prawa w swoim założeniu podporządkowuje wszystkie ludzkie prawa woli Boga Allaha, wyrażonego w Koranie. Zarówno odnosi się to do praw człowieka. Współczesne standardy praw człowieka w arabskim kręgu kulturowym należy utożsamiać z działalnością, powstałej na mocy Paktu z 22 marca 1945 r., Ligi Państw Arabskich, kiedy to organizacja uchwaliła rezolucję nr 2443, na mocy której powołano regionalną Stałą Arabską Komisję Praw Człowieka. Komisja powstała w oparciu o art. 4 Paktu Ligi. Składa się z przedstawicieli państw członkowskich ligi, z których każdy posiada jeden głos. Organ ten może zajmować się wszelkimi sprawami dotyczącymi praw człowieka, zarówno w państwach arabskich, jak i szerzej na płaszczyźnie międzynarodowej. Nie posiada jednak żadnych instrumentów sanacyjnych zapewniających realizację jej postanowień. Jeśli chodzi o praktyczne podejście, to bardzo duży wpływ na Komisję ma polityka. Ograniczyła ona w zasadzie swoją działalność do naruszeń praw człowieka popełnianych przez Izrael na okupowanych terytoriach palestyńskich¹².

W dniu 5 sierpnia 1990 r., na XIX Islamskiej Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych państw członkowskich Organizacji Konferencji Islamskiej, przyjęto Kairską Deklarację Praw Człowieka w Islamie. Jednak ta deklaracja nie ma charakteru wiążącego, w założeniu ma służyć państwom islamskim pomocą w interpretacji i realizacji praw człowieka. Można nawet stwierdzić, że uchwalenie owej deklaracji było odpowiedzią na Powszechną Deklarację Praw Człowieka z 1948 r. Deklaracja Kairska zwiera 25 artykułów i charakteryzuje ją ewidentny wpływ religii muzułmańskiej. Jest to spowodowane tym, iż gwarancja dużej

¹¹ *Ibidem*, s. 298.

¹² J. Barcik, T. Srogosz, *Prawo publiczne międzynarodowe*, Warszawa 2007, s. 297.

ilości praw zawartych w tej Konwencji zależy od zgodności z normami religijnymi. Dobrym na to przykładem jest art. 22 Konwencji stanowiący, iż Deklaracja zapewnia wolność słowa, o ile jest ona zgodna z szariatem. Ponadto prawo do uczestnictwa w życiu politycznym jest również wykonywane w zgodzie z szariatem. Ogranicza on również wolność poruszania się i nietykalność osobistą. Prawa zawarte w tym akcie prawa międzynarodowego zostały rozwinięte w uchwalonej w 1994 r. Arabskiej Karcie Praw Człowieka. Kreuje ona regionalny arabski system ochrony praw człowieka. Karta składa się z czterdziestu trzech artykułów, i co istotne, w części drugiej dokumentu znajduje się katalog praw i wolności gwarantowanych, a trzecia część dotyczy instrumentów ochrony regionalnej. W 2004 r. na szczycie Ligi Państw Arabskich została przyjęta rewizja Arabskiej Karty Praw Człowieka. Celem tej rewizji było wzmocnienie wolności słowa, myśli i wyznania oraz gwarancji niezależności sądownictwa. Ponadto został na jej mocy utworzony Arabski Komitet Praw Człowieka¹³.

Prawa kobiet mogą być analizowane przez pryzmat konstytucji, ustawodawstw krajowych i orzecznictwa sądowego, jak i dokumentów międzynarodowych. Jak wiadomo istnieje wiele dokumentów prawnych traktujących bezpośrednio i pośrednio na temat praw człowieka, a zatem również na temat praw kobiet. Karta Narodów Zjednoczonych w swojej Preambule stanowi, iż ludy narodów zjednoczonych są zdecydowane uchronić przyszłe pokolenia od klęski wojny, która dwukrotnie za ich życia wyrządziła ludzkości niewypowiedziane cierpienia. Następnie w art. 1 zobowiązują się oni do rozwiązywania w drodze współpracy międzynarodowej problemów międzynarodowych o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym lub humanitarnym, jak również popierać prawa człowieka i zachęcać do poszanowania tych praw i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na różnicę rasy, płci, języka lub wyznania. Dalej art. 55 mówi, że „W celu stworzenia warunków stabilizacji i dobrobytu, koniecznych do utrzymania między narodami pokojowych i przyjaznych stosunków, opartych na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów, Organizacja Narodów Zjednoczonych popiera: a) podniesienie stopy życiowej, pełne zatrudnienie oraz warunki postępu oraz rozwoju gospodarczego i społecznego; b) rozwiązywanie międzynarodowych zagadnień gospodarczych, społecznych, zdrowia i pokrewnych, jak również międzynarodową współpracę na polu kulturalnym i wychowawczym; c) powszechne poszanowanie i przestrzeganie praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich, bez względu na rasę, płeć, język lub wyznanie”¹⁴.

13 *Ibidem*, s. 298.

14 Karta Narodów Zjednoczonych art. 155 (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90)

Odnosi się to więc do praw kobiet muzułmańskich w Europie. Ponadto Powszechna Deklaracja Praw Człowieka w pierwszych artykułach stanowi, że ludzie urodzili się do życia w wolności i równości pod względem swej godności i swych praw. Ludzie są przecież obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa. Co więcej, każdy człowiek przecież posiada wszystkie prawa i wolności zawarte w przytoczonej Deklaracji bez względu na różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu.

Światowa Konferencja Praw Człowieka: Deklaracja Wiedeńska i Program działania z 1993 r. stanowią, iż prawa kobiet, dziewczynek stanowią „niezbywalną i niepodzielną część” powszechnych praw człowieka. Ważnymi dokumentami w tej kwestii są: Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z Nowego Jorku z roku 1979 oraz protokół fakultatywny do tej Konwencji z 1999 r., Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 2009 r. w sprawie praw kobiet w Afganistanie, Konwencja o prawach politycznych kobiet, Światowa Konferencja w Sprawie Kobiet, Konwencja nr 103 dotycząca ochrony macierzyństwa (zrewidowana w 1952 r.) podpisana w Genewie.

Kobiety często nie są utożsamiane z pojęciem demokracji. Problem braku należytego udziału kobiet w polityce krajowej jest podnoszony w badaniach socjologicznych, prawniczych i politologicznych, ponieważ analizowana jest rola kobiet w polityce światowej i krajowych. Stało się to istotnym obszarem do kreowania standardów międzynarodowych. Celem jest między innymi to, żeby kobiety uzyskały prawo do głosu oraz prawo do odpowiedniego udziału w życiu publicznym. W *zaleceniu Rady Europy nr (84)17 na temat równości kobiet i mężczyzn w mediach* Komitet Ministrów zaznaczył, że istnieje silna potrzeba reprezentacji w mediach masowych informacji i dokumentacji o aktywności podejmowanej przez władze krajowe i organizacje międzynarodowe w zakresie promowania równości kobiet i mężczyzn. Następnie zasadnicze znaczenie miała przyjęta przez Komitet Ministrów w listopadzie 1988 r. *Deklaracja na temat równości kobiet i mężczyzn*, w której to równość wobec płci uznano za zasadę praw człowieka i warunek *sine qua non* demokracji oraz za imperatyw sprawiedliwości społecznej.

Komitet Zarządzający do spraw kobiet i mężczyzn opublikował w kwietniu 1989 r. dokument, w którym stwierdza, że należy podejmować działania zmierzające do „zwiększenia liczby kobiet na odpowiedzialnych stanowiskach poprzez podnoszenie pewnego progu krytycznego, poniżej którego kobiety są bezsilną mniejszością i w pewnym sensie zakładnikiem na scenie politycznej”. Ważne ustalenia padły też w traktacie Europejskiej Konferencji Kobiet na sta-

nowiskach ministrów państw członkowskich Rady Europy w marcu 1994 r. W przyjętej Deklaracji zasad równych szans dla mężczyzn i kobiet padły stwierdzenia, że „kobiety są wciąż reprezentowane w niewystarczającym stopniu w procesie podejmowania decyzji politycznych we wszystkich krajach Europy”. Uznano również, że „udział kobiet i mężczyzn w polityce jest podstawowym warunkiem demokracji”. Wezwano do urzeczywistnienia „globalnej strategii przy wdrażaniu demokratycznej równości przedstawicielstwa obydwu płci”. Powinny temu towarzyszyć kampanie podnoszące świadomość wszystkich warstw społecznych. W *zaleceniu nr 1269 w sprawie osiągnięcia rzeczywistego postępu w dziedzinie praw kobiet*, przyjętym w 1995 r. przez Zgromadzenie Parlamentarne, odniesiono się do zagadnienia parytetowej demokracji. Określono w tym dokumencie niepodzielność i uniwersalność praw ludzkich kobiet i mężczyzn oraz obowiązki wszystkich państw do zapewnienia ochrony i możliwości korzystania przez każdego z tych praw, niezależnie od społeczno – kulturalnej i religijnej tradycji.

Jeszcze jednym istotnym dokumentem w tej kwestii była *Deklaracja na temat równości kobiet i mężczyzn*, przyjęta przez Drugi Szczyt Przywódców Państw i Rządów Rady Europy z 1997 r. Zaznaczono tam „wagę bardzo zróżnicowanej reprezentacji kobiet i mężczyzn we wszystkich sektorach życia społecznego, włączając w to politykę” oraz nawoływania do „kontynuacji postępów na drodze do osiągnięcia efektywnej równości szans kobiet i mężczyzn”. W Deklaracji końcowej, przyjętej przez 4. Europejską konferencję ministerialną w sprawie równości między kobietami i mężczyznami (Stambuł, 1997) uznano równość za podstawowe kryterium demokracji.¹⁹

W nierozzerwalnym związku z Kartą Praw Socjalnych, która ma odniesienie do udziału kobiet w organach decyzyjnych, stanowi *Zalecenie (96)5 dotyczące godzenia pracy z życiem rodzinnym* przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 19 czerwca 1996 r. Źródło to traktuje, że zwiększenie udziału kobiet w organach decyzyjnych nie jest możliwe bez zawarcia swistego „kontraktu płci”, który jest wyznacznikiem sprawiedliwego podziału ról rodzinnych pomiędzy kobietę a mężczyznę, ponieważ to właśnie kobiety ponoszą główny ciężar odpowiedzialności za rodzinę i doznają z tego powodu dyskryminacji w zatrudnieniu. Dotyczy to również kobiet muzułmańskich w krajach europejskich. Nawet jeżeli kobiety i mężczyźni chcą pomiędzy siebie dzielić obowiązki rodzinne, to jednak utrzymują się w społeczeństwie liczne bariery o charakterze społecznym i kulturowym. Dlatego działania Rady Europy były podejmowane również w zakresie propagowania równości kobiet i mężczyzn jako warunku prawdziwej demokracji dotyczącej następujących zagadnień: wprowadzenia perspektywy płci do głównego nurtu rozważań nad zagadnieniem polityki społecznej, stra-

tegi mających na celu zrównoważenie udziału kobiet i mężczyzn w organach decyzyjnych, a zwłaszcza stosowania tymczasowych środków specjalnych oraz kwestii edukacji do równości.

Zagadnienie funkcjonowania rodziny islamskiej jest często rozpatrywane w kontekście nierówności i przemocy stosowanej wobec kobiet. Są to kwestie skomplikowane w szczególności pod względem prawnym. Przede wszystkim przemoc domowa to morderstwo lub gwałt dokonywany przez męża lub partnera. Ponadto mamy jeszcze do czynienia z takimi aktami jak zabójstwa honorowe czy śmierć za posag.

MUSLIM WOMEN'S RIGHTS IN THE EUROPEAN SYSTEM OF HUMAN RIGHTS PROTECTION

The idea of protecting the rights of women is considered today as a dichotomous conglomeration of values, which consists of women's rights regime and the modern world as a framework for governments. Discrimination against women frequently have their source in the text of the law and then is prohibited.

Many acts of laundry contains rules to protect Muslim women. These include Constitution, the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, the Treaty on European Union, the European Convention on Human Rights.

The issue of Islamic family functioning is often considered in the context of inequality and violence against women. These are complicated issues primarily in legal terms. These include domestic violence- murder or rape made by a husband or partner. In addition, there are also Islamic culture honor killings or death for dowry.

An example of a country where for centuries, there is the problem of the rights of Muslim women is Turkey, where over the centuries shaped the position of Muslim women.